

Székelyné Török Tünde

A katalóguscédulától a szemantikus webig

Közös elektronikus katalógus építése az ELTE könyvtáraiban*

A tanulmány egy konkrét példán, az Eötvös Loránd Tudományegyetem példáján szemlélteti, hogy egy földrajzilag tagolt intézmény esetében milyen módszer kínálkozhat az egységes könyvtári rendszer kialakítására. A közös elektronikus katalógus létrehozása során egyik fontos célkitűzés volt a korábban eltérő feldolgozási módszer szerint feltárt dokumentumok rekordjainak integrálása. A különböző megoldások bemutatásán túl a fejlesztések és az elektronikus katalógus azonos elvek szerint történő építésének kontrollálására kialakított eljárás ismertetése is része az írásnak. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi trendekhez igazodó új hazai törekvések követése és megvalósítása is jelen van az egyetem könyvtárainak mindennapi gyakorlatában.

Tárgyszavak: egyetemi könyvtár; hálózat; könyvtári rendszer; könyvtári katalógus

Bevezetés

A nagyobb magyarországi könyvtárak többsége a 90-es évek folyamán vásárolta meg az első integrált könyvtári rendszerét, s napjainkban már a kisebb intézményekben is jellemző a munkafolyamatok átfogó gépesítése. Ezek a rendszerek a hagyományos feladatokat (állományépítés, feldolgozás, sorozatok, folyóiratok kezelése, online nyilvános elérésű katalógus, kölcsönzés, mellékfunkciók) több modulból álló, egyetlen programcsoportba foglalták. „A vesszőre rovas, az agyagtáblák, a papirusz, a könyvnyomtatás, a mágnesszalag és a nemzetközi számítógépes hálózat ugyanannak a törekvésnek – az ismeretek tárolásának és közvetítésének – különböző fokozatait jelentik.”¹ A 20. század közepétől a számítástechnika fejlődése forradalmi változásokat indított el a könyvtárakban: módosult a másodlagos információkat tartalmazó szurrogátumok tárolásának és szolgáltatásának mechanizmusa. A nemzetközi könyvtárügyben tapasztalható átalakulás és a technikai fejlődés mellett a hazai számítógépes kísérletek motorja a Nemzeti Könyvtár volt. *Sebestyén Géza*, az OSZK akkori főigazgató-helyettese már 1968-ban, egy belgiumi szakmai látogatás után kezdeményezte a gépesítés előkészítését, majd 1975-ben megfogalmazta a könyvtár egészére vonatkozó fejlesztési teendőket: a magyar nemzeti bibliográfia gépesítéséhez csatlakozva a dokumentumokról készülő különféle nyilvántartások automatizálását is igyekezett megoldani.²

1973-ban az IFLA grenoble-i konferenciáján meghirdetett Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (Universal Bibliographical Control) program különleges feladatot és egyúttal felelősséget ruházott a nemzeti könyvtárakra. „Kezdetől fogva nemcsak a bibliográfia fejlesztéséről, hanem az állami bibliográfiai központok kialakításának kérdéséről és különböző ajánlások kidolgozásáról, a kötelezpéldányokról és beszolgáltatásuk törvényi szabályozásáról volt szó, továbbá a nem hagyományos dokumentumokról, a kurrens és a retrospektív nemzeti bibliográfia szerkezetéről. A cél az, hogy ideális esetben minden megjelent művet csak egyszer kelljen rögzíteni szabványos, géppel olvasható formában, és a leírás mindenki számára rögtön hozzáférhető legyen. Ezáltal jön létre egy olyan virtuális világbibliográfia, amely nemzeti adategyüttesekből áll.”³ Az UBC-programhoz szervesen kapcsolódott a United Nations Information System in Science and Technology (UNISIST), amely „ az Unesco hosszú lejáratú programjai közé tartozik. Eredete 1967-re nyúlik vissza, amikor az Unesco – a Tudományos Szövetségek Nemzetközi Tanácsa (International Council of

* A tanulmány az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 16. (2013) p. 265-281. számában közölt írás átdolgozott, aktualizált változata.

Scientific Unions, ICSU) javaslatára – megindította egy világméretű tudományos és műszaki információs rendszer tervezetének előmunkálatait egy nemzetközi bizottság keretében...⁴. A célok megvalósítására irányuló együttműködés a nemzeti UNISIST-központok és bizottságok közreműködésére épült. 1974-ben, a franciaországi Valescure-ben rendezett konferencián már megfogalmazódott a program társadalomtudományokra való kiterjesztésének igénye. A társadalomtudományi információ fogalmi és terminológiai problémáinak megoldására az UNESCO megbízásából *Fred Warren Riggs* kidolgozta az International Information System of Social Science Concepts (INTERCONCEPT) tervezetét.⁵ Az UNISIST-program részeként 1972-ben Párizsban létrehozott International Serials Data System (ISDS) központ a folyóiratok és egyéb időszaki kiadványok géppel olvasható adatbázisát építette ki a nemzeti központok által szolgáltatott adatok alapján.

A nemzetközi programok a teljes körű számbavétel feltételeinek szükséges megteremtésén túl felvetették az egyértelmű azonosíthatóság kérdését is. Szabványok, szabályzatok, egyezményes jelek kidolgozásával az adatelemek egységes forrása és értelmezése vált lehetségessé. Elkészültek az International Standard Bibliographic Description (ISBD) ajánlások, melyek a kiadványok nemzetközileg egységes, a nyelvi korlátokat kiküszöbölő és géppel is olvasható leírásának szabványcsaládja. 2011 júliusában jelent meg a De Gruyter Saur kiadásában a korábban kidolgozott hét speciális ISBD (könyvek, térképek, sorozatok, hangfelvételek, számítógépes fájlok és egyéb elektronikus források stb.) egy egységes szövegbe foglalt változata.⁶ Ezzel párhuzamosan hatályon kívül helyezték a korábbi, különböző dokumentumtípusok leírására vonatkozó szabványokat.⁷

A besorolási adatok terén az 1984-ben megjelent Guidelines for Authority and Reference Entries (GARE) az irányadó, „... amelyet az IFLA katalógizálási és információtechnológiai bizottsága dolgozott ki, megcélozva egy nemzetközi authority-rendszer (egységesített besorolásiadat-állomány) kialakítását. A GARE meghatározza az egységesített besorolási adatok adatelemeit, azok sorrendjét, központosítási jeleit, az adathoz tartozó utalókat, kapcsolódó adatokat és megjegyzéseket, azaz egy nemzetközi szinten egységes szabályrendszer felállítására vállalkozik.”⁸ Az 1984-es kiadás után bekövetkezett változások (például az internet születése és széles körű elterjedése, alkalmazása a könyvtártudományban, a Z39.50 protokoll) szük-

ségessé tették e verzió módosítását, kiegészítését: a második kiadása (GARR) 2001-ben Münchenben jelent meg.⁹ A UNIMARC-program keretében a GARE IFLA-ajánlásra támaszkodva 1991-ben publikálták a besorolási adatok rekordjainak formátumát szabályozó UNIMARC/Authorities című dokumentumot. A csereformátumban bekövetkezett folyamatos módosítások, a technológiában történt változások és a szemléletváltás együttesen tették szükségessé e kiadvány aktualizálását. A 2009-ben megjelent harmadik kiadása¹⁰ a GARR és a tartalmi feltárást szabályozó Guidelines for Subject Authority and Reference Entries (GSARE, 1993) előírásain alapul, fokozottabban veszi figyelembe a megújuló nemzeti katalógizáló törekvéseket, „... a formátum rugalmasan engedi érvényesülni az egyes szabályok eltéréseit, összekapcsolhatóvá teszi a többnyelvű, más-más írásrendszerű adattárakat, érvényesülni engedi a különböző felhasználói körök igényeit, igazodik a logikaimodell-alapú információkezelési törekvések eredményeihez.”¹¹

Ahhoz, hogy a számítógép a bibliográfiai rekordokat egyértelműen tudja értelmezni, az adatelemekhez szabványos kódokat kellett rendelni. A géppel olvasható katalógizálás megvalósítása érdekében a Library of Congress már a 60-as évek elején programot dolgozott ki: eredményeként született meg az első Machine Readable Cataloguing (MARC) formátum, az LCMARC. „Ezt követően 1968-ban az angolok a British National Bibliography számára kifejlesztették a BNB-MARC-ot. Ez a két formátum lett az alapja az amerikai USMARC, illetve az angol UKMARC-formátumnak.”¹² Több ország ezek alapján, de a nemzeti katalógizálási szabályzathoz igazodva fejlesztette ki a saját adatcsere-formátumát (ma mintegy 50 különböző fajtája van érvényben); ezzel magyarázható, hogy lényeges különbségek is vannak közöttük. (Magyarországon az OSZK munkatársai foglalkoztak a MARC-formátum adaptációjával: 1975-ben kidolgozták az első hazai nemzeti adatcsere-formátum ősét, a MAMARC-ot, majd 1993-ban a HUNMARC-ot. A 2012 októberében kiadott közlemény értelmében „... az OSZK vezetősége úgy döntött, hogy a bibliográfiai és besorolási rekordok adatcsere-formátumának tekintetében a jövőben eltekint a HUNMARC fejlesztésétől, és a MARC21 kommunikációs formátum nemzeti könyvtári alkalmazása és magyarországi meghonosítása mellett teszi le voksát.”¹³ Az eltérés az adatelemeket egyértelműen azonosító tartalomjelölők (hívójelek, indikátorok, almező-azonosítók) használatában van, ez az oka annak, hogy a MARC-formátumok között nem valósulhatott meg

közvetlen adatcsere, csak költséges konverziós programok segítségével. Az egységesítés érdekében az IFLA az 1972. évi budapesti konferenciáján intézkedést hozott egy nemzetközi csereformátum, a SUPEPMARC- (a későbbi UNIMARC-) formátum megvalósítására. A dokumentum első kiadása 1977-ben jelent meg. Ugyanakkor az „... Európai Unió könyvtári programján belül kidolgozták a User Controlled Generic MARC Converter (UseMARC-ON) programrendszer, amellyel bármely MARC-formátumot egy másikba lehet konvertálni, ha mind az input, mind az output formátum megfelel az ISO 2709 előírásainak.”¹⁴ Tovább szélesítette az adatkommunikáció lehetőségeit az 1984-ben megjelent Common Communication Format (CCF), amely elsősorban a könyvtárak és a tájékoztatási szolgáltatások közötti adatcserét szolgálta. A MARC-formátumok egységesítésére nemcsak az IFLA keretei között folytak kísérletek, hanem Library of Congress és a Kanadai Nemzeti Könyvtár között is a USMARC és a CANMARC összehangolása céljából. A közös formátum neve MARC21, amely talán a 21. század elvárásainak megfelelő, világméretben használható nemzetközi formátummá válhat.¹⁵

ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat

Az Egyetemi Könyvtári Szolgálat (továbbiakban EKSZ) az ELTE egységes alapelvek szerint működő, összehangolt szolgáltatásokat nyújtó könyvtári rendszere, amely 2009-ben jött létre az ELTE Szenátusának XXXIV/2009. (III.23.) számú határozata¹⁶ alapján. A nemzetközi példák és a hazai helyzetkép elemzését követően fogalmazódott meg a könyvtárfejlesztési stratégia, mely elsősorban egy olyan egységes egyetemi könyvtári hálózat létrehozását tűzte ki célul, mely „új, korszerű szolgáltatásokra képes, gyorsítja az oktatók, kutatók és a hallgatók információhoz való hozzájutását és felhasználóbarát a hálózat minden egységében.”¹⁷ Fontos szempontként szerepel a hatékonyság, az erőforrásokat jobban, gazdaságosabban hasznosító rendszer működtetése. Az EKSZ tagkönyvtárai egymással együttműködve, a korszerű információk technológiákat alkalmazva biztosítanak hozzáférést az egyetem tudásvagyonához az egyetem polgárai, a tudományos közösség tagjai, valamint a szélesebb közönség számára. A határozat nyomatékosan megfogalmazza annak szükségességét, hogy a földrajzi tagoltsága ellenére (az ELTE-n több mint 70 kari, intézeti, tanszéki és karon kívüli könyvtár funkcionál) az egész intézmény könyvtári rendszerében egy közös integrált

könyvtári rendszer működjön és abban valamennyi újonnan beszerzett dokumentum elérhető legyen.

Az Egyetemi Könyvtár és Levéltár (EKL) hagyományos feltárási eszközei: a cédulakatalógusok¹⁸

Nyilvános katalógusok

- Szerzői betűrendes katalógus: 1925-ben kezdték el építeni és 1995-ben, az online adatbázis bevezetésekor zárták le. Az archivált katalógus az ELTE levéltárában hozzáférhető.
- Tárgyszó katalógus: a feltárt műveket a tárgyszavak betűrendjében tartalmazta, a szépirodalmi műveket pedig a címek betűrendjében lehetett visszakeresni. Az 1800 előtt megjelent kiadványokat nem tárgyszavazták, így azok tematikus kereshetőségét a katalógus nem biztosította. Építését 1949-ben kezdték el és 1995-ben zárták le. Az 1996 után beszerzett dokumentumok adatai az online katalógusban¹⁹ találhatóak meg. A papíralapú katalógus tartalmát (hozzávetőleg 540 000 cédulát) 2014-ben az Arcanum Adatbázis Kft. digitalizálta.
- Folyóirat katalógus: a könyvtár időszaki kiadványok gyűjteményét tárta fel, 1995-ben zárták le.

Szolgálati katalógusok

- Alapkatalógus: a korábban kötet formátumban megjelent katalógusokat 1875-től váltották fel a cédula alakban elkészített leírások és az ezek alapján szerkesztett katalógusok. A cédulák elhelyezése a könyvek megjelenését idéző, fából készült dobozokban történt, melyek könyvtártörténeti ritkaságnak tekinthetők. A katalógus két részből állt: az első rész az 1989-ig, a második rész az 1989 és 1995 között készült leírásokat tartalmazta. Ezt követően az új beszerzések feltárása már az elektronikus katalógusban történt. Az alapkatalógus alkalmas volt a szerzők neve szerinti, cím főtételek esetén a cím szerinti, valamint a sorozati cím szerinti visszakeresésre. Az Egyetemi Könyvtár 2011-ben digitalizálta alapkatalógusát: ezzel a 3441 doboz teljes tartalma, mintegy 1 041 716 darab cédula távoli elérését biztosította.²⁰ Bár a teljes gyűjtemény kereshetővé vált az interneten, az egyes tételei folyamatosan kerülnek be az online katalógusba, ahol a rekordok több szempont szerinti visszakeresése is lehetővé vált.
- Folyóirat alapkatalógus: a könyvtár teljes folyóiratállományát tartalmazta. A katalógus digitalizált változata 2011-ben készült el, nyilvánosan nem érhető el.

- ETO (Egyetemes Tizedes Osztályozáson alapuló) katalógus az 1949 és 1995 között állományba vett könyvek tartalmi vonatkozású adatait tartalmazza, az újabb rekordok e szempont szerinti visszakeresését az online katalógus teszi lehetővé. A digitalizált cédulakatalógus teljes tartalma (mintegy 555930 cédula) távolról elérhető.²¹
- Segédkönyvtári katalógusok: a szakolvasóban, illetve a különböző segédkönyvtárakban elhelyezett dokumentumokról készült cédulákat tartalmazták. Része volt egy szerzői betűrendes katalógus, valamint egy helyrajzi katalógus. Ez utóbbi a szakjelzetek révén egyúttal a tematikus visszakereshetőségüket is biztosította.
- Portré katalógus: építése 1929-ben kezdődött és 1989-ben zárult, a két időpont között feldolgozott művekben található portrékat tárta fel.
- Földrajzi katalógus: 1925-ben kezdték el építeni, a feldolgozott művek címében előforduló földrajzi fogalmak alapján szerkesztették. Funkcióját 1949-től a tárgyszó katalógus vette át.
- Metszet-, térkép- és tájképgyűjtemény katalógusa: szerkesztésének kezdete az 1930-as évekig nyúlik vissza, a könyvtárban őrzött egylapos nyomtatványok, nyomatok katalógusa volt. Számítógépes feltárásuk 2003-ban indult.
- Iskoladráma-programok katalógusa: *Staud Géza* munkája nyomán készült az 1960-as években, a kisnyomtatványtár e témához illő részét dolgozta fel.
- Disszertációk katalógusa: 1960-tól folyamatosan épült, a könyvtár disszertációgyűjteményét tárta fel szerzői betűrendben. 2000 óta a feldolgozás kizárólag az integrált könyvtári rendszerben készül, ezzel párhuzamosan a visszamenőleges számítógépes feltárás is befejeződött.
- Intézeti katalógus: az ELTE különböző tanszékein lévő, de az Egyetemi Könyvtáron keresztül 1995-ig beszerzett dokumentumok leírásait tartalmazta betűrendben.

A hagyományos feltáró rendszer mind a tartalmi, mind a formai keresés lehetőségét oldotta meg – külön-külön katalógusokban. Mindez a gépi rendszerekben sokkal intenzívebben közeledett egymáshoz, mint korábban, bár a „... hagyományos feltáró munkában is voltak a formai feltárásnak tartalomra utaló elemei, és fordítva (gondoljunk az ETO formai alosztásaira). A számítógépes feltárással előtérbe kerülő információkereső nyelvek ezt a folyamatot felerősítették, a határokat elhalványították – ad absurdum olyan természetes módon, mint ahogyan körülöttünk és bennünk szétbonthatatlanul összeolvad a forma és a tartalom.”²²

A gépesítés kezdetei: Biblios

A munkafolyamatok egészére kiterjedő gépesítést megelőzően a kisebb adatbáziskezelő-rendszerek (pl. MicroISIS, TEXTAR, dBASE) használata viszonylag szélesebb körben elterjedt, sok könyvtár már rendelkezett szűkebb, egy-egy részterület (például kölcsönzés, kisebb állományrész) feltárására, kezelésére alkalmas rendszerrel.

Az Egyetemi Könyvtárban 1988-ban intenzív előkészületek történtek a számítógépes feldolgozás bevezetésére. A technikai feltételeket az év folyamán vásárolt Enterprise 128K típusú számítógép biztosította, amely lehetőséget adott arra, hogy a professzionális számítógépen futó adatbázisrendszer teszteljük és felkészüljenek egy IBM AT típusú gép fogadására. 1989-ben a használatára konkrét tervet dolgoztak ki. Elsődleges célként a periodikák szolgálati katalógusának gépi adaptációját tűzték ki a Base III Plus adatbáziskezelő-program segítségével; egységes kardex- és rendelésnyilvántartás kialakítását, a kurrens állománnyal kapcsolatos kiadványok szerkesztését kívánták megvalósítani. Törekvéseik között szerepelt a könyvtárközi együttműködés kialakítása lemezek cseréjével, illetve online módon.

1989-ben megkezdődött a könyvek gépi feldolgozásának előkészítése is: ehhez saját fejlesztésű programot dolgoztak ki az Egyetemi Könyvtár munkatársai, melynek dokumentációja még abban az évben elkészült. A tényleges munka 1990-ben kezdődött meg és egészen 1995-ig e rendszerben történt a bibliográfiai leírások elkészítése.

Az Egyetemi Könyvtár éves jelentései folyamatosan a programmal, a hálózat kiépítésével kapcsolatban felmerült problémákról tudósítanak. *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának és Egyetemi Levéltárának jelentése az 1994. évi tevékenységéről* című dokumentum már egy új, több munkafolyamat gépesítését magába foglaló rendszer megvásárlásáról és a bevezetése körüli bizonytalanságokról is tájékoztat: „A feldolgozó munkát nagyban hátráltatja az 1989-ben ideiglenesen használatba vett számítógépes program elégtelensége, és az új program bevezetése körüli bizonytalanság. A hálózat az év folyamán kiépült, üzembehelyezése, valamint az ELTE által megvásárolt Dynix-Marquise program bevezetése azonban nem történt meg, használhatósága körül bizonytalanság uralkodik.” A folyóiratok gépi feldolgozásának eredményei sem egyértelműek az idé-

zett jelentés információi szerint: „A számítógépes feldolgozó rendszer, amelynek bevezetése – szintén ideiglenes jelleggel – hat évvel ezelőtt elkezdődött, még mindig nem működik.” A könyvtár 1995. évi munkájáról készített jelentésben is fő problémaként fogalmazták meg, hogy a házi készítésű Biblios adatbázisban található 28 155 bibliográfiai rekord csak a belső hálózaton érhető el, valamint hogy a keresés funkciójának működése nehézkes és időigényes, a rekordok nem indexeltek.

Az adatbázis 1995 év végével történt lezárása után még sokáig fontos szerepet töltött be mind a feldolgozó, mind a tájékoztató munkában, mivel a rekordok áttöltése a Horizon integrált könyvtári rendszerbe csak 2008-ban valósult meg. A lezárás és az áttöltés közötti időszakban a Biblios rendszerben leírt dokumentumok új rendszerben való feltárása folyamatosan történt: a kölcsönzött dokumentumok bibliográfiai és példányadatait rögzíteni kellett az aktuális adatbázisban is. Az áttöltés előtt számba vett munkafolyamatok ennek figyelembe vételével fogalmazódtak meg:

- 11 531 tétel behasonlítása a Horizon adatbázisba, külön adatállományok létrehozása a megtalált és a Horizonban nem szereplő rekordból;
- a konvertálandó 6881 tétel és 1200 fejközelítő alapján történő kiválogatása a Biblios szövegfájlból;
- a többkötetes felvételeknél – ahol ez lehetséges – a fejközelítők és a kötetek rekordjainak összekapcsolása a Biblios szövegfájlban;
- az egyes mezők MARC kóddal való címkézése;
- az azonosíthatatlan kötetek kiválogatása még a betöltésük előtt;
- a rekordok betöltése a Horizon adatbázisba.

Ezzel párhuzamosan el kellett készíteni a többkötetes dokumentumok kötetadatainak a Horizon integrált könyvtári rendszerbe betölthető, meghatározott rend szerinti tagolását.

- Ha egy kötethez több példány tartozott, akkor az alábbi eljárás volt érvényben:
900 X* jelzet1 \$a kötet leírás
900 X* jelzet2 \$a kötet leírás
- Ha több kötet tartozott a fejközelítőhöz, az alábbi séma szerint történt a betöltés:
900 X* jelzet \$a 1. kötet leírás
900 X* jelzet \$a 2. kötet leírás
- Az a) és a b) pont kombinációja esetén alkalmazott eljárás:
900 X* jelzet1 \$a 1. kötet leírás

- 900 X* jelzet2 \$a 1. kötet leírás
- 900 X* jelzet3 \$a 2. kötet leírás
- 900 X* jelzet4 \$a 2. kötet leírás

A Biblios adatbázisban szereplő néhány rekord betöltésre való előkészítése:

000100a*Kiss JenL (1943-)245a*Zllandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban245c*írta Kiss JenL260a*Bp. 260b*Akad. K. 260c*1989300a*155 p. 300c*24490a*Nyelvtudományi értekezések490x*0078 2866490v*127.sz. 020a*963 05 5209 4500a*3 pld. 080a*494.511-318080a*398.9(439.114) 690a*Magyar szólás[ok], Rábaköz690a*Rábaköz, magyar szólás[ok] 949a*0 519497949a*0 519498949a*0 245c*ford. és jegyzetekkel ellátta Honti RezsL260a*Bp. 260b*Athenaeum260c*[1927] 300a*359 p. 300c*18490a*Híres könyvek500a*Athenaeum mb. 080a*850-321.4-822=945.11949a*033935000100a*Brehm, Alfred Edmund500a*MZvek (vál. 240l*magyar245a*Az Északi-sarktól az Egyenlítőig245b*népszerű elLadások245c*Alfred Edmund Brehm ; válogatta, bevezetLvel és jegyzetekkel ellátta Patkó Ferenc ; [ford. GeLcze Sarolta, Paszlavszky József] 260a*Bukarest260b*Kriterion260c*1988300a*322 p. 300b*ill. 300c*18500a*Téka, pk. 080a*59(4/6) 080a*910.4(4/6) 690a*Zllatvilág, Eurázsia [és] Afrika [elLadások] 949a*034229000100a*Andrád Sámuel245a*Elmes és mulatságos rövid anekdoták245c*Andrád Sámuel ; válogatta, a bevezetést írta és a jegyzeteket összeállította Molnár Szabolcs260a*Bucuresti260b*Kriterion260c*1988300a*317 p. 300c*18500a*Téka Román-magyar közös kiadás080a*894.511-36690a*Elmes és mulatságos rövid anekdoták949a*034234000100a*Maioreescu, Titu500a*MZvek (vál. 240l*magyar245a*Bírálatok, vitacikkek, tanulmányok245c*Titu Maioreescu ; válogatta, fordította, bevezetLssel és jegyzetekkel ellátta Dávid Gyula260a*Bukarest260b*Kriterion260c*1985300a*296 p. 300c*18500a*Téka, pk. 080a*859.0(091)"18/19"(081) 080a*859.0-4=945.11690a*Román irodalomtörténet [tanulmányok] 949a*034235

A pontos meghatározások ellenére várható volt, hogy az áttöltött rekordok utólagos, manuális korrekciója, kiegészítése elkerülhetetlen lesz. Példaként említhető, hogy a 008-as mező hiányában csak bizonyos pozíciók automatizált megadására volt lehetőség. A 008-as mező 37-39. pozíciójának értéke automatikusan *hun* lett. A kiadás éve [07-10. pozíció] automatikusan beemelődött, ha a 260\$c almező szabályosan ki volt töltve, ennek hiányában minden eleme az ismeretlen *uuuu* jelölést kapta. A kiadási hely [15–17. pozíció] minden esetben üres maradt.

008 Jellemzők és információs adatok (KÖNYVEK)			
Az adatbázisba kerülés dátuma (00-	081114	Megjelenési év típusa (06)	s
1. év (07-10)	1993	2. év (11-14)	
Ország (két karakter) (15-17)		Illusztráltság (18-21)	
Intellektuális szint (22)		Fizikai jellemzők (23)	
Tartalmi jellemzők (24-27)		Kormányzati kiadvány (28)	
Konferencia kiadvány (29)	0	Alkalmi kiadvány (30)	0
Index (31)	0	Fenntartott (32)	
Műfaj (33)	0	Életrajz (34)	
Nyelv (35-37)	hun	A rekord módosításának jellege (38)	
A leírás forrása (39)	d		

1. ábra Bibliosból áttöltött rekord 008-as űrlapja

A Bibliosban lévő tárgyszók 650-es mezőbe való áttöltése sem lett volna célszerű, mivel azok nem feltétlenül feleltek meg az ELTE könyvtáraiban alkalmazandó tárgyszavazási szabályzatnak. Ezért egy helyileg definiált, 690-es mezőbe kerültek, visszakereshetőségüket és javításukat a 650-es mezőben feltüntetett „BIBLIOS4” kifejezés biztosította.

A Horizon integrált könyvtári rendszer

Az 1995 januárjában hivatalba lépett főigazgató a rektor megbízására elkészítette és az Egyetemi Tanács elé terjesztette az ELTE könyvtárainak fejlesztési koncepcióját, amit a Tanács egyhangúlag elfogadott. A fejlesztési stratégia lényege, hogy az ELTE könyvtárügyét egységes egésznek tekintve fogalmazta meg az Egyetemi Könyvtár szerepét. Fontos lépésként jelölte meg a modern könyvtári hálózat kialakítását „... a korábban megvásárolt Dynix-Horizon integrált könyvtári számítógépes rendszer üzembe állításával.”²³ Feladatául tűzte ki többek között „a Dynix-Horizon integrált könyvtári rendszer és a hagyományos könyvtárszervezés összhangjának megteremtését, felkészülést a változásokra, a szakaszos használatba vételre.”²⁴ A feldolgozó munkafolyamatok tervezése között szerepelt a program használatba vételének előkészítése érdekében a Horizon training alkalmazása, valamint annak a kettősségnek a megszüntetése, ami még 1995-ben is jellemezte a feldolgozó munkát: az új kiadványokról készült bibliográfiai tételeket az elektronikus adatbázisban készítették el, míg a különböző restanciákból származó kiadványokról szü-

letett leírások a papíralapú katalógusokba kerültek az érvényben lévő szabvány²⁵ mellőzésével.

E tervek megvalósításában 1996 folyamán komoly előrelépés történt: „Az év legnagyobb eredménye a Dynix-Horizon integrált könyvtári rendszer használatbavétele volt. 1996 márciusától a betanítás, a training-adatbázis kezelésének elsajátítása után a PAC és a katalogizálás modulját, 1996 októberétől a kölcsönzői modul olvasónyilvántartását vettük használatba. Az évet közel 6 000 bibliográfiai tételt tartalmazó adatbázissal zártuk. Novemberben megtörtént a Horizon új verziójának (4.1.1) telepítése, ezzel kiküszöbölődtek az éles adatbevitel megkezdése óta tapasztalt adatbázis hibák, gördülékenyebbé vált a munka. Minthogy a rendszert három egyetemi könyvtár használja (ELTE, SOTE, Miskolc), rendszeres a kapcsolat a rendszeradminisztrátorok és a katalogizálók között; a három könyvtár egységes szabályok szerint dolgozik. E munka összehangolására és a további feladatok egységes szervezésére jött létre a FEFA-projekt lezárása után a Horizon Használók Köre, amelynek elnöki tisztségét 2 évre könyvtárunk főigazgatója tölti be.”²⁶

Az Egyetemi Könyvtárban az új adatbázisban történő feldolgozó munka az MNB-ből való rekord letöltésekkel kezdődött meg; a retrospektív feltárás és a külföldi kiadású dokumentumok leírásának meggyorsítása céljából pedig megvásárolták az OCLC két adatbázisát. Az év végén megkezdődött az ELTE tanszéki könyvtárosaiban a Horizon használatára, de már ekkor megfogalmazódtak az informatikus szakemberek hiányával, az elégtelen

gépparkkal és a rendszerhez szükséges szoftverellátottsággal kapcsolatos aggályok.

A következő években dinamikusan növekedett az adatbázisba került bibliográfiai rekordok, authority rekordok és példányrekordok száma, ami részben az Egyetemi Könyvtár új beszerzéseinek gépi feldolgozásából és a retrospektív feltárásból adódott, részben pedig az ELTE újabb könyvtárainak a Horizon rendszerhez való csatlakozásából (1. táblázat):²⁷

1998-ban a Horizon újabb, a gyarapítás, valamint a folyóiratok katalogizálása moduljának alkalmazását is bevezették: ezzel megvalósult az integrált rendszer egészének használatba vétele.

A mennyiségi növekedés mellett elengedhetetlené vált az országos szabványok, szabályzatok következetes alkalmazása, egységes bevezetése. Az ELTE elektronikus katalógusa az Egyetemi Könyvtár alapkatalógusának rendszerét követte, ami számos probléma mellett a MOKKA adatbázisba való feltöltést is akadályozta. A rekordok mindegyike egy 110 karakterből álló sor alapján duplumszűrősen megy keresztül: a MOKKA azokat a rekordokat tekinti duplumnak, amelyek duplumkulcsa azonos.

Az ELTE könyvtárai például az életműsorozatok sorozati címét a 245\$a almezőben tüntették fel: ezzel mind a 245\$a, mind a 100\$a, mind a 260\$a, 260\$b, mind a 490\$v almezőre vonatkozó azonosítás meghiúsult. Az általános érvényű előírásokhoz való igazodás 2009. november 1-jétől kötelező érvényű az egyetem könyvtárai számára. A korábban készült bibliográfiai leírások szabályoknak megfelelő átalakítása folyamatosan zajlik.

A Horizon integrált könyvtári rendszer ELTE-n alkalmazott verziója egyre sürgetőbbé váló fejlesztésének elmaradása miatt mind több kritika fogalmazódott meg a katalógus használói és a könyvtárosok részéről egyaránt. Ezek a vélemények tük-

rözödtek az egyik országos felmérés eredményeiben is: *Eszenyiné Borbély Mária*, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtár és Alkalmazott Informatika Tanszékének oktatójaként kísérletet tett a Magyarországon alkalmazott könyvtári szoftverek minőségének megállapítására és rangsorolására. Az összehasonlító elemzés eredményeit a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás című folyóirat hasábjain 2003-ban tette közzé.²⁸ A felmérésben összesen hét, a magyarországi könyvtárak automatizálásában meghatározó szerepet játszó szoftver (Aleph, Voyager – később Corvina, Horizon, Olib, SrLIB – később Slib, Textlib, Tinlib) vizsgálatát végezte el. Első lépésként a szoftvereket jellemző releváns tulajdonságok csoportjának meghatározására törekedett. A tanulmányban közzétett lista „... tartalmazza a modell *szoftverminőség-jellemzőit* súlyszámaikkal együtt, a *segédjellemzőket* és a tulajdonságok pontozását közvetlenül lehetővé tevő *alsegédjellemzőket* felsorolásszerűen.”²⁹ A szoftverminőség-jellemzők (funkcionalitás, használhatóság, hatékonyság, megbízhatóság, karbantarthatóság, hordozhatóság) és ezek segédjellemzői segítségével állította fel a szoftvertermékek rangsorát az alábbiak szerint: Olib, Tinlib, Aleph, Horizon, Textlib, Voyager, SrLIB.

A Horizon integrált könyvtári rendszert másfél évtizeden keresztül használták az ELTE könyvtárai: ennyi idő elteltével érett meg az elhatározás a váltás szükségességének megfogalmazására. A legfontosabb érvek között szerepelt a fenntartási költségek megemelkedése miután a Semmelweis Egyetem és a Miskolci Egyetem könyvtára kilépett a rendszerből, valamint a szükséges magyarországi fejlesztések elmaradása, ami részben a Németországban működő Dynix céggel való kapcsolattartás nehézségeivel magyarázható. Nem elhanyagolhatók azok a hiányosságok sem, melyek a feldolgozó munka hatékonyságát gátolták. Ezek közül a leglényegesebbek:

a) Az egyedi leltárnapló nem volt integrált része az ELTE-n használt verzióknak.

1. táblázat

Az ELTE könyvtárainak rekordjai a Horizon integrált könyvtári rendszerben

Adatbázis	1996	1997	1998	1999	2000
Bibliográfiai rekord	4 899	20 370	52 457	78 227	106 546
Authority rekord	13 395	55 527	94 851	125 845	156 627
Példányrekord	5 245	25 164	65 097	99 921	137 537

- b) A bibliográfiai rekordok importja rendkívül körülményes volt, hiányzott a rendszerbe építhető úgynevezett fix rutinok (az áttemelt rekordok automatikus megfeleltetése a MARC21 szabványnak) lehetősége.
- c) A Horizon egyetemen alkalmazott verziója csak a transliterálást támogatta, a meglehetősen korlátozott számú karaktert tartalmazó ALA kódkészletet használta, amely alkalmatlan volt a latin betűs írástól eltérő írásrendszereket használó dokumentumok adatainak alternatív grafikus megjelenítésére.
- d) Nem felelt meg a hatékony, gyors információkeresés követelményének: korlátozott volt a keresőkérdések szűkítésének, bővítésének lehetősége, az ismérvek megfelelő kombinációja, valamint a logikai operátorok alkalmazása.

Az új integrált rendszerrel szemben megfogalmazott követelmények között szerepelt az ELTE Digitális Tudástárral való összekapcsolás megtervezése.

Az Aleph integrált könyvtári rendszer

Az integrált könyvtári rendszer lecserélésének előkészítéseként megkezdődtek a tárgyalások az egyetem Informatikai Igazgatóságával. Prioritásként fogalmazódott meg, hogy az új szoftvernek az ELTE intézményi felhőjébe – virtuális szerverparkjába – kell beilleszkednie,³⁰ de felmerültek olyan megoldások is, mint a vékony kliensrendszerű hálózat kiépítése. További fontos szempont volt, hogy az idézett szenátusi határozattal összhangban egy komplex, az egyetem teljes digitalizált állományára is kiterjedő szolgáltatási rendszer valósuljon meg. Ezzel párhuzamosan két felmérés készült, melyek a könyvtárhasználók, illetve a könyvtárosok elégedettségét vizsgálták az ELTE-n használt könyvtári rendszerrel kapcsolatban. A visszajelzések elsősorban a keresési és lementési lehetőségek korlátait, a felület megjelenését és alakíthatóságát kritizálták, a könyvtárosok a magyar támogatás hiányát, a WebOPAC elavultságát, a többkötetes és az analitikus feltárás megoldatlanságát kifogásolták. Az előkészítő munka kiterjedt a Horizon fejlettebb változatára való átállás és az ingyenes könyvtári rendszerek bevezetésének lehetőségeire is. Mivel egyik alternatíva sem felelt meg az elvárásoknak, az ELTE a nyilvános közbeszerzési pályázat kiírása mellett döntött. A pályá-

zatot az Ex-Lh Kft. nyerte meg, így 2010 végén sor kerülhetett az Aleph integrált könyvtári rendszer megvásárlására.

A migrálás folyamata

A váltással kapcsolatos munkák a szerződéskötés napján elkezdődtek: az addig használt Horizon rendszer egyes moduljainak előre meghatározott időpontokban történt leállításával egyidejűleg indult az adatok teljes körének áttöltése. A komplett adatbázis konverziója másfél hónap alatt lezajlott: mintegy 500 000 bibliográfiai rekord és 785 000 példányrekord, valamint az összes kölcsönzési, gyarapítási és history rekord átkerült az új rendszerbe. A munkálatok elvégzése két hetes lezárást igényelt, ezt követően mind a kölcsönzés, mind a hagyományos és időszaki kiadványok katalogizálása az Aleph IKR-ben történt a már korábban is alkalmazott MARC21 szabvány szerint.

Az Aleph két, országosan unikális megoldást is megvalósított a fejlesztés során. Az intézményi felhőben – virtuális szerveren – való működést, és a művek több írásrendszerben való feltárásának lehetőségét. Az úgynevezett multiscrypt rekordok készítése négy feltétel megléte esetén lehetséges. Rendelkezésre kell állnia a feltárás módját szabályozó szabványnak,³¹ Unicode-os környezetben működő integrált könyvtári rendszernek, megfelelő szövegbeviteli eszközöknek, a karakterek megjelenítését biztosító megoldásnak mind a feldolgozó, mind a használói oldalról (2. ábra).

További fontos változás, hogy a korszerű online katalógus felületén a kölcsönzési funkciók is egyszerűbbé váltak, illetve kibővültek. A katalogizáló modul támogatja a dokumentumtípusok széles körének feldolgozását, ennek következtében az adatbázis tartalma is tovább gazdagodott. Jelentősen meggyorsította az idegen nyelvű gyűjtemények gépi katalogizálását az új integrált rendszernek az a funkciója, ami biztosítja a magyar és a világ számos nagy egyetemén használt Aleph rendszer rekordjainak egy mozdulattal való beemelését a saját adatbázisba. A globális-lokális olvasói rekord kezelése lehetővé teszi, hogy egy használó egyetlen ELTE könyvtárba beiratkozva az egyetem több könyvtárának is tagjává váljon, miközben könyvtáranként eltérő kölcsönzési szabályok is megengedettek.

Példányok	BTK Konfuciusz Intézet Kvt.
Személynév	<ul style="list-style-type: none"> Lu Xun (1881-1936) 鲁迅 (1881-1936)
Cím	<ul style="list-style-type: none"> Na han = 呐喊
Alcím	Call to arms
Szerzőségi közl	Written by Lu Xun; trans. by Yang Xianyi and Gladys Yang 鲁迅著; 杨宪益, 戴乃迭 译
Párhuzamos cím	<ul style="list-style-type: none"> Call to arms :
Megjelenés helye	<ul style="list-style-type: none"> Beijing 北京
Kiadó	<ul style="list-style-type: none"> Foreign Language Press 外文出版社
Év	<ul style="list-style-type: none"> 2000 2000年
Terjedelem	442 p. ; 21 cm
Sorozat	<ul style="list-style-type: none"> (Jing dian de hui sheng = Echo of classics) (经典的回声)
Megjegyzés	Kétnyelvű kiadás 汉英对照
ISBN	<ul style="list-style-type: none"> 711902695X
Tárgyszó	<ul style="list-style-type: none"> kínai irodalom -- modern elbeszélés -- antológia
Személynév	<ul style="list-style-type: none"> Yang Xianyi (ford.) Yang Gladys (ford.) 杨宪益 戴乃迭

2. ábra Multiscript rekord az ELTE katalógusában

Az adatbázis további bővítése

Az ELTE Egyetemi Könyvtár TÁMOP-3.2.4-09/1 – „Tudásexpó-Expressz” – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében elnevezésű pályázat keretében a korábban célként megfogalmazott programjait koncentráltabban, szakszerűbben, az eredetileg tervezettnél rövidebb idő alatt valósíthatta meg. Fő törekvéseinek egyike az elektronikus katalógusban elérhető rekordok számának gyors növelése volt. Ennek érdekében az alábbi munkatervet dolgozta ki:

- 1) a *Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar* (BGGYK) és a *Pedagógiai és Pszichológiai Kar* (PPK) könyvtárainak csatlakozása az Aleph rendszerhez;
- 2) az ELTE könyvtári hálózatához tartozó, különféle adatbázisokat használó iskolai könyvtárak számára közös lekérdező felület kialakítása;

- 3) egyes feltáratlan állományrészek feldolgozása az integrált könyvtári rendszerben.

A BGGYK korábban a Corvina rendszerben dolgozott, leírásait a USMARC, majd a MARC21 szabvány szerint készítette el. Olyan bibliográfiai rekordok is fellelhetők voltak az adatbázisában, amelyek korábban egy ISIS rendszerből lettek áttöltve. A migrálás során összesen 81 036 példányrekord került az új IKR-be. A PPK Könyvtára az SrLIB integrált rendszert használta és az ELTE többi könyvtárától eltérően a HUNMARC szabályzatot alkalmazta. Adatbázisában összesen 101 065 példányrekord szerepelt. A két adatbázis konverziója azért is jelentett fontos lépést, mert ezzel az ELTE valamennyi kari könyvtára csatlakozott a közös integrált könyvtári rendszerhez. A jelenleg még más rendszerben dolgozó kisebb, főként intézeti és tanszéki könyvtárak migrálása folyamatosan zajlik.

Az ELTE könyvtári hálózatához tartozó iskolai könyvtárak különféle adatbázisokban tájékoztatják fel dokumentumaikat. E rendszerek megtartása mellett olyan közös lekérdező felület kialakítását tűzte ki célul az Egyetemi Könyvtár, mely a középiskolások számára biztosítja a közvetlen tájékozódási lehetőséget az ELTE teljes dokumentumvagyonában, lehetővé teszi az egész könyvtári rendszer által nyújtott szolgáltatások igénybe vételét, ugyanakkor a leőhelyre történő szűkítés funkció használatával továbbra is kutathatnak kizárólag a középiskolai könyvtárak állományában. A csatlakozott könyvtárak: az *Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium Könyvtára* (KisTéka, 11 000 rekord), *ELTE Gyakorló Általános Iskola és Középiskola Könyvtára* (KözTéka, 24 417 rekord), a *Radnóti Miklós Gyakorlóiskola Könyvtára* (SZIKLA-21, 4 367 rekord), *Trefort Ágoston Gyakorlóiskola Könyvtára* (SZIRÉN, 15 000 rekord). A *Bárczi Gusztáv Gyakorló Általános Iskola és Gyógypedagógiai Módszertani Központ* könyvtárának teljes állománya – 2088 könyv leírása – az Aleph rendszerben érhető el. Az adatbázisok konvertálása szabályos időközönként történik, mely során a könyvtárak által használt HUNMARC formátum MARC21 formátumra való átalakítása is megtörténik.

Az Egyetemi Könyvtár fontos célként fogalmazta meg, hogy olyan gyűjteményeket tegyen elérhetővé az egyetem OPAC-ján keresztül, melyek jórészt unikális dokumentumokat tartalmaznak és feltehe-

tően az országon belül az ELTE egyedüli őrzőként szerepel. Az integrált könyvtári rendszerben újonnan rögzített több mint 31 000 rekord között spanyol, dán, svéd, norvég, olasz és kínai nyelvű dokumentumok, valamint 18–19. századi kisnyomtatványok szerepeltek. E kiadványok feldolgozottsági szintje, a feltárás módszere rendkívül változatos volt, így az Aleph-ben történő integrálásukra is különböző megoldások adódtak (2. táblázat).

Jelenleg a Márton Áron szakkollégium rekordjainak a Szikla rendszerből való migrálása, illetve a Aleph-ben való rögzítése van folyamatban. Az átállás közel 29 000 bibliográfiai rekordot és 30 000 példányrekordot érint. A szakkollégium a kormány döntése alapján 2016. augusztus 19-től az Eötvös Loránd Tudományegyetem részeként működik tovább, ennek értelmében a könyvtára az ELTE könyvtári hálózatának tagja.

A NymE Savaria Egyetemi Központ 2017. február 1-én integrálódott az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel. A szombathelyi könyvtár az ELTE EKL tagkönyvtáraként ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Savaria Könyvtár és Levéltár néven folytatja tevékenységét. Az intézmény az Aleph integrált rendszerben tartja nyilván a dokumentumait. A HUNMARC szabályzatról a MARC21-re való áttérés után az adatbázis az egyetem többi tagkönyvtárának rekordjaival együtt egy közös felületen lesz kereshető a Primo felületén.

2. táblázat

Összefoglaló táblázat az integrált könyvtári rendszerbe betöltendő adatokról

Könyvtár	Alkalmazott rendszer	Alkalmazott MARC szabvány	Konverzió utáni korrekció	Aleph-be került rekordszám
Spanyol Nyelv és Irodalom Tanszék Könyvtára	Microsoft Access	–	Hiányzó adatok pótlása, egyes adatelemek javítása.	14 767
Olasz Nyelv és Irodalom Tanszék Könyvtára	Papíralapú katalógus	–	Olasz egyetemi könyvtárak importált rekordjainak kiegészítése.	7 567
Germanisztikai Intézet Könyvtára, Skandinavisztika gyűjtemény	Feltáratlan	–	Svéd, dán, norvég könyvtárak importált rekordjainak kiegészítése.	1 003
Konfuciusz Intézet Könyvtára	Feltáratlan	–	Főként saját feldolgozás transzliterálva és eredeti írásrendszerben.	1 764
EKL, kisnyomtatvány gyűjtemény	Feltáratlan	–	Saját feldolgozás.	5 900

Újdonságok, fejlesztések

A rendszer rugalmasságát bizonyítja, hogy bevezetése óta számos fejlesztés valósulhatott meg. Az *elektronikus dokumentumkérés* lehetősége a WebOPAC-on való bejelentkezés után valamennyi könyvtárhasználó rendelkezésére áll (3. ábra). A szolgáltatás népszerűségét igazolja, hogy folyamatosan növekszik az ilyen módon regisztrált kérések száma, miközben csökken az e-mailben küldött igények mennyisége.

Az ELTE könyvtárainak újdonságai az *új beszerzések* menüpontra kattintva megtekinthetők a WebOPAC-on. A beállítás alapja a katalogizálás modulban a példány rögzítésnek dátuma. Azok a rekordok láthatók a találati listában, amelyeknél a példány (több példány esetében legalább az egyik) nyitási dátuma nem régebbi 30 napnál. A kereső a retrospektív feltárás során rögzített rekordokat kiszűri a listából.

Hasonló módszer szerint lehetőség van az e-könyvek együttes keresésére is. A WebOPAC-on az *E-könyvek* menüpontra kattintva jelennek meg az egyes rekordok. Az olvasó a kiválasztott művet a megadott linkről letöltve saját eszközön vagy könyvtári számítógépen olvashatja. Mind az újdonságok, mind az e-könyvek esetében tovább szűkíthető a találati lista.

Az online katalógus *'Kellegykönyv'* menüpontja alatt olyan dokumentumok megvásárlására lehet javaslatot tenni, amelyek nem találhatók meg az

elektronikus katalógusban. Ez a szolgáltatás a könyvtár beiratkozott használói számára biztosított, az igénylőfelület kitöltését oktató videó segíti.³²

Az Aleph IKR-ben beépített *szervizek* oldják meg a különböző statisztikák, listák lekérdezését. A meglévő szervizeken túl azonban szükség volt egy részük fejlesztésére, illetve újak létrehozására is annak érdekében, hogy a kötelezően gyűjtendő adatok és a helyi gyakorlatoknak megfelelően összeállított statisztikák, listák generálása automatizált legyen.

A komplexebb szolgáltatások biztosítása, a fejlesztések, frissítések folyamatos érvényesítése indokolja a rendszeres *verzióváltást*: az ELTE jelenleg az Aleph 23-as verzióját használja.

Egységesítési törekvések

Az ELTE könyvtárainak dokumentumvagyonra több mint 4 millió könyvtári egységre tehető: ennek az állománynak jelenleg 32,33%-a érhető el az elektronikus katalógusban (2007-re vonatkozó adat). A kisebb könyvtárak adatbázisainak migrálása és a feltáratlan gyűjtemények interneten történő elérhetővé tétele mellett fontos stratégiai cél a rekordok minőségének javítása, az adatbázis folyamatos korrekciója. Az ELTE tagolt könyvtári rendszeréből adódóan a feldolgozó munka is több helyen, egymástól távol zajlik. Ilyen körülmények között az együttesen használt elektronikus katalógus egységes elvek szerint történő építése különösen fontos

The screenshot shows the ELTE library catalog search interface. At the top, there is a navigation bar with links for 'BEJELENTKEZÉS', 'KERESÉS VÉGE', 'BEÁLLÍTÁSOK', 'SAJÁT E-POLC', and 'SÚGÓ'. Below this is a search bar with a dropdown menu for search options. The main content area contains a search form with a text input field, a search button, and various filters like 'Nyelv' and 'Formátum'. The footer shows the copyright information for 2009.

3. ábra Az ELTE könyvtárainak elektronikus katalógusa

kérdés, a szabályok kialakítása, kommunikálása, betartása, kontrollálása összetett feladat. Az Egyetemi Könyvtár és Levéltár, mint az egyetem központi könyvtára felel az IKR-ben történő katalógizálás színvonaláért, a hatályos előírások következetes betartásáért. Ennek következtében – és tekintettel az intézményen belüli szakmai együttműködésre – az ELTE-n folyó könyvtárosképzésben is az Egyetemi Könyvtár munkatársai oktatják az Aleph használatát.³³ Az eredményesség érdekében az ELTE Könyvtári Tanácsa a 2012 júliusában tartott ülésén elfogadott egy szakmai munkabizottság létrehozására tett javaslatot, melynek célja az EKSZ közös integrált könyvtári rendszerét használó könyvtárak munkájának összehangolása, az adatbázis egységes elvek, szabályok szerint történő alakítása, a javítási folyamatok stratégiájának közös kidolgozása, a munka hatékony szervezése, a fejlesztési irányok megfogalmazása és közvetítése. A munkabizottságon belül létrejött albizottságok négy területen (formai feldolgozás és folyóiratkezelés, tartalmi feldolgozás, kölcsönzés és WebOPAC) tevékenykednek: meghozzák a gyakorlati jellegű döntéseket, aktualizálják és közlést tesznek a nemzetközi és a hazai előírásokkal harmonizáló, az ELTE könyvtáraiban alkalmazandó szabályzatokat, szervezik a javítási munkafolyamatokat.

Új törekvések: útban a szemantikus web felé

A felhasználók igényei és a megváltozott keresési szokások fontos generátorai annak a folyamatnak, amely a bibliográfiai rekordok zárt rendszerből való kiemelését célozza meg. Mirna Willer és Gordon Dunsire Bibliographic information organization in the semantic web³⁴ című munkájukban hangsúlyozzák, hogy a felhasználó fogalmán nem csak a könyvtári szakembereket, az olvasókat kell értenünk, hanem például a kiadókat, terjesztőket is, valamint az információ különböző előállítóit, így a keresőmotorokat is. A szemantikus webbe ágyazható könyvtári információszervezés kérdéseivel foglalkozó könyv ismertetése során Dudás Anikó³⁵ rávilágít az elvégzendő könyvtárosi szakmunkák fontosságára. Felsorolásában szerepel „az irányadó és az egyéb, alapozó nemzetközi dokumentumok honosításának felkarolása; a sajátos felhasználási profilok körvonalazása és ezzel összhangban a szükséges új regionális szabványok megalkotása (néhány nagyobb európai ország ebben jó példával jár elől); a terminológia és a névterek szótárainak fordítása; s általában is a szemantikus adat-előállítás infrastruktúrájának az adott térséget vagy kulturális közösséget érintő

megteremtése. Mindebből nem maradhat ki a nemzetközi szabványokkal és gyakorlattal való harmonizálás.”³⁶

Magyarországon a fejlesztési folyamatok élére az Országos Széchényi Könyvtár állt. A változások megvalósításához a könyvtár csaknem 10 milliárd forintos állami támogatást kapott.³⁷ „A projektet a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség (KIFÜ) és az OSZK konzorciuma valósítja meg. A KIFÜ felelős a projekt irányításáért és a beszerzésekért, az OSZK pedig a személyi és szakmai háttérrel biztosítja.”³⁸ A célkitűzések között nem csupán az OSZK elavult integrált könyvtári rendszerének cseréje szerepel, hanem az országos könyvtári szolgáltatások (például MOKKA, MOKKA-R, MKDNY, ODR) megújítása is. A több évet átölelő program részeként elkezdődött az RDA (Resource Description and Access = Forrásleírás és hozzáférés) bevezetése annak érdekében, hogy lehetővé váljon a komplexebb könyvtári adatmodellek (FRBR – Functional Requirements for Bibliographic Records, BIBFRAME – Bibliographic Framework) alkalmazása. Az OSZK vezetésével megalakult az RDA-HU munkacsoport, amelyben különböző könyvtárakban (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, MTA Könyvtár és Információs Központ, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Petőfi Irodalmi Múzeum) és az oktatás területén (ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet) tevékenykedő könyvtárosok, informatikusok dolgoznak együtt. Feladatuk az új szabályzat magyarországi bevezetésének megalapozása és koordinálása, ennek részeként a terminológiai kérdések tisztázása, a HUNMARC – MARC21 átállás előkészítése, az RDA és a kapcsolódó dokumentumok magyar nyelvre való fordítása, a tesztkörnyezet biztosítása, a módszertani anyagok kidolgozása, a bevezetés ütemezése, a konverzió és a technikai átállás megvalósítása. A nemzetközi tapasztalatokat alapul véve a bevezetés fokozatosan zajlik majd. Az első lépések közé tartozik az RDA alkalmazásához kialakított új MARC-mezők használata, az adattartalomra vonatkozó, általános érvényű előírások (például a rövidítések használatának megváltozása, a sajtóhibák közlésének és jelölésének módosulása) betartása. Az átállást a módszertani anyagok kidolgozásán és közreadásán túl az e témát középpontba helyező workshopok, előadások is segíteni fogják. A gyakorlati megvalósítás elsősorban azokban az intézményekben – így többek között az ELTE könyvtáraiban – kezdődött meg, melyek képviselik magukat RDA-HU munkacsoportban.

Befejezés

„A *Bábeli könyvtár* című elbeszélésben *Borges* olyan emberekről ír, akik a végtelen könyvtárban bolyonganak azzal az elviselhetetlen bizonyossággal, hogy valamelyik polcon értékes könyv található, és hogy ez az értékes könyv hozzáférhetetlen számukra, mert nem tudnak róla. Hasonló alázattal vagy éppenséggel rémülettel kellene belépni minden nyilvános könyvtárba, és így kellene klikkelgetni az Interneten. Ahol az információk elvesznek az információáradatban.

A *mély web* vagy *rejtett web* (*deep web*, *invisible web*) fogalmak azokat az URL-címeket jelölik az Interneten, melyek a közönséges keresőprogramok (a Yahoo-tól a Google-ig) számára hozzáférhetetlenek. Ha elképzeljük, hogy a mély web mondjuk ötszázszor annyi információt rejt, mint amennyit a hagyományos navigációs módszerekkel találunk, olyan érzés keríti hatalmába az embert, hogy már minden meg volt írva. A Borges-féle *Bábeli könyvtárban* bolyongó boldogtalanoknak lehet hasonló érzésük.³⁹ (Pavol Rankov)

Irodalom és jegyzetek

- 1 HORVÁTH Péter: A könyvtári automatizálás alapkérdései. = Könyvtárosok kézikönyve. 4. köt. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris. 2002. 125. p. (Osiris kézikönyvek.)
- 2 Részletesen ld. UNGVÁRY Rudolf: A Nemzeti Könyvtár számítógépesítésének története 1969-től az ezredfordulóig. = Könyvtári Figyelő. 49. évf. 2003. 1. sz. 11–66. p.
- 3 MURÁNYI Lajos: A bibliográfiától az adatbázisig. = Könyvtárosok kézikönyve. 2. köt. Feltárás és visszakeresés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris. 2001. 303. p. (Osiris kézikönyvek.)
- 4 Az UNISIST II Kormányközi Konferencia. Párizs, 1979. május 28.–június 1. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 26. évf. 1979. 10–11. sz. 425. p.
- 5 Részletesen ld. SEBESTYÉN György: Nemzetközi integrációs törekvések és ezek akadályai a társadalomtudományi információs rendszerek nyelvi rendszereiben. [Kandidátusi értekezés.] Budapest. 1985.
- 6 ISBD: International Standard Bibliographic Description. Recommended by the ISBD Review Group, approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Consolidated Edition. Ed. by Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Berlin, München, De Gruyter Saur, 2011. IFLA series on bibliographic control, vol. 44. ISBN 978-3-11-026379-4
- 7 A hatályon kívül helyezett szabványok jegyzéke = <http://www.ifla.org/en/isbd-rg/superseded-isbd-s>
- 8 SALGÁNÉ MEDVECZKI Marianna: A Neumann-galaxis. Az elektronikus kor és a számítógépes adatformátumok. = Könyvtári Figyelő. 51. évf. 2005. 2. sz. 278. p.
- 9 Guidelines for authority records and references. Revised by the IFLA Working Group on GARE Revision. Second edition. München, K. G. Saur 2001. Elektronikus változata: <http://archive.ifla.org/VII/s13/garr/garr.pdf> [2012.09.23.]
- 10 UNIMARC manual: authorities format / ed. by Mirna Willer. 3rd. ed. München, Saur, 2009. IFLA series on bibliographic control, 38. ISBN 978-3-598-24286-1
- 11 DUDÁS Anikó: Besorolási adatok UNIMARC formátuma. = Könyvtári Figyelő. 56. évf. 2010. 3. sz. p. 497-506.
- 12 RÁCZ Ágnes: A kiadványok bibliográfiai számbavétele. Leíró katalogizálás. = Könyvtárosok kézikönyve. 2. köt. Feltárás és visszakeresés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris. 2001. 251. p. (Osiris kézikönyvek.)
- 13 Az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári Intézet közös közleménye a MARC21 adatcsereformátumra történő áttérésről. = <http://katalist-to-feed.blogspot.hu/2012/10/katalist-marc21.html> [2012.10.22.]
- 14 RÁCZ Ágnes: A kiadványok bibliográfiai számbavétele. Leíró katalogizálás. = Könyvtárosok kézikönyve. 2. köt. Feltárás és visszakeresés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris. 2001. 253. p. (Osiris kézikönyvek.)
- 15 MARC 21: Harmonized USMARC and CAN/MARC. = <https://www.loc.gov/marc/annmarc21.html> [2018.03.29.]
- 16 XXXIV/2009. (III. 23.) Szen. sz. határozat az Egyetemi Könyvtár hálózati reform koncepciójának elfogadásáról. = http://www.elte.hu/file/szen090323_1m.pdf [2018. 04. 04.]
- 17 l.m. 10. p.
- 18 Az adatok forrása: http://konyvtar.elte.hu/kincseink/kezirat/index.html#al_talanos [2012.10.6.]
- 19 Elérhető: <http://opac.elte.hu>
- 20 Elérhető: <http://edit.elte.hu/ulibca/>
- 21 Elérhető: <https://edit.elte.hu/eto/>
- 22 PRÓKAI Margit: Az osztályozás általános elméleti problémái és terminológiai jellegzetességei számítógépes rendszerekben. =

- http://www.neumann-haz.hu/tei/tanulmányok_digitkvt/prokai/prokai_hu.prt [2005.08.30.]
- ²³ Beszámoló jelentés az Egyetemi Könyvtár 1995. évi munkájáról. Kézirat. 1996. [1.] p.
- ²⁴ U.o.
- ²⁵ MSZ 3424-1: 1978 Bibliográfiai leírás. Könyvek. Budapest, MSZH. [1978.] 75 p. Helyesbítése megjelent: 1988.
- ²⁶ Jelentés az Egyetemi Könyvtár és Levéltár 1996. évi munkájáról. Kézirat. 1997. 1. p.
- ²⁷ Beszámoló jelentés az Egyetemi Könyvtár és Levéltár 1998. évi munkájáról. Kézirat. 1999. 4. p.; Jelentés az Informatika Osztály 1999. évi munkájáról. = 99. évi jelentések. Kézirat. 2000.; Az ELTE Egyetemi Könyvtára és Levéltára 2000-ben. Kézirat. 2001.
- ²⁸ Eszenyiné Borbély Mária: A Magyarországon alkalmazott könyvtári szoftverek értékelése a többszörös döntéshozatal módszerével. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 50. évf. 2003. 3. sz. 100-117. p.
- ²⁹ Uo. 103. p.
- ³⁰ MOZSIK Tibor: Számítási felhőre váltott az ELTE. = BITPORT 2010. december 15. <http://bitport.hu/megoldasok/szamitasi-felhore-valtott-az-elte> [2019.03.01.]
- ³¹ Multiscript Records. = <https://www.loc.gov/marc/community/eccimulti.html> [2019.01.02.]
- ³² Elérhető: <https://konyvtar.elte.hu/hu/szolgaltatasok/kellegkonyv> [2019.03.02.]
- ³³ KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2014. 61. évf. 7-8. sz. p. 251–266.
- ³⁴ WILLER, Mirna – DUNSIRE, Gordon: Bibliographic information organization in the semantic. Oxford, Cambridge, New Delhi, Chandos Publishing, 2013. (Chandos information professional series)
- ³⁵ DUDÁS Anikó: A bibliográfiai információk és a szemantikus web. = Könyvtári Figyelő, 2015. 61. évf. 4. sz. p. 533-538.
- ³⁶ I.m. 538. p.
- ³⁷ Kormány 1605/2016. (XI. 8.) határozata. Az Országos Széchényi Könyvtár informatikai fejlesztéséhez szükséges források biztosításáról. = Magyar Közlöny, 2016. november 8. 172. sz. p. 76325-76326.
- ³⁸ OKR-Projekt. = <http://www.oszk.hu/okr-projekt> [2019.03.02.]
- ³⁹ RANKOV, Pavol: Borges mágikus könyvtára és az Internet. = Jelenkor, 46. évf. 2003. 11. sz. 1135–1136.

Beérkezett: 2019. III. 11-én.

Székelyné Török Tünde
az ELTE Egyetemi Könyvtár
Gyűjteménykezelő osztályának
vezetője.
E-mail: szekely.tunde@lib.elte.hu